

Gevoelens van onbehagen over economie als wetenschap

De economische wetenschap is thans mikpunt van kritiek omdat ze de crisis niet heeft zien aankomen. Dit onbehagen is niet nieuw maar het gevolg van te hoge verwachtingen en valse pretenties. Immers, economen zijn geen heilmeesters maar op zijn best beleidsadviseurs. Hun primaire taak is wetenschapsbeoefening, wat neerkomt op het formuleren van hypothesen over de mogelijke werkelijkheid. Dit voorkomt teleurstelling en valse hoop.

MARTIN FASE
Emeritus hoogleraar
aan de Universiteit
van Amsterdam en
voormalig onder-
directeur van De
Nederlandsche Bank

Hennipman schreef al in 1958 dat “sinds geruime tijd in toenemende mate symptomen van ernstige ontevredenheid en bezorgdheid over de tegenwoordige stand en recente ontwikkeling van de economische wetenschap waarneembaar zijn”. De auteur voegde daaraan toe dat als men naar de economische wetenschap wil luisteren, men niet meer bevreesd hoeft te zijn voor economische catastrofes als die van de jaren dertig. Net als toen heerst ook nu een dergelijk negatief gevoel dat mede gevoeld wordt door de feitelijke economische situatie. Daardoor wordt nu opnieuw de praktische waarde van de economische wetenschap en haar beoefenaren ernstig in twijfel getrokken.

De huidige financiële, economische en bancaire crisis onderscheidt zich scherp van vroegere crises sinds de Tweede Wereldoorlog. Wel vertoont zij in een aantal opzichten gelijkenis met de Grote Depressie van de jaren dertig. Over de oorzaken van die crisis zijn er talloze analyses. Hiervan kan men leren om de huidige financiële en economische crisis te begrijpen. Maar daarbij is het van groot belang te onderkennen dat er ook verschillen zijn met toen.

Zo is een groot verschil dat nu veel meer kennis beschikbaar is over de feitelijke economische situatie en er bovendien veel meer ervaring bestaat met die informatie als voedingsbron voor beleidsanalyse en -vormgeving. Ook beschikken we over veel ruimere beleidsbevoegdheden en -middelen om de economische ontwikkeling bij te sturen in de gewenste richting. Ten slotte zijn de mogelijkheid en wenselijkheid van corrigerend overheidsoptreden in veel grotere mate maatschappelijk en politiek aanvaard. In die situatie verbaast het niet

dat het economisch debat groeit en bloeit. Een interessante vraag daarbij is of de economen zich niet alleen buitensporig optimistisch maar ook wat naïef hebben opgesteld door de indruk te vestigen dat zij voor elk probleem oplossingen hebben. Onder de huidige omstandigheden moet dat leiden tot teleurstelling en kritiek op economen. Dit alles voedt onbehagen en gevoelens van intellectuele machteloosheid van de economische wetenschap.

AARD VAN DE ECONOMISCHE WETENSCHAP

Onlangs concludeerde De Jong (2012) dat de manier van economie bedrijven is losgeraakt van de economische werkelijkheid en mogelijk meer kwaad dan goed doet bij de voorbereiding van beleid. Hij bepleit daarom een accentverschuiving en signaleert een zekere vergelijkbaarheid tussen economie als maatschappijwetenschap en geneeskunde als levenswetenschap. De achtergrond van deze zienswijze is het falen van economen om de huidige economische crisis tijdig te signaleren en eensluidende beleidsadviezen te formuleren. Met zijn betoog schaaft De Jong zich in een reeks vergelijkbare kritische meningen. Zo zoeken Grol en Sent (2012) de oorzaak van de huidige crisis mede in de eenvormigheid van het academisch economisch onderwijs. Zij verdedigen de opvatting dat de moderne economische leerboeken de studenten, en daarmee ook toekomstige beleidsadviseurs, ideologisch misleiden door eenzijdige en dogmatische uitgangspunten. Het dogma is de drie-eenheid van rationaliteit, winststreven en het bestaan van marktevenwicht, waarin eigenbelang en marktwerking de drijvende krachten vormen die samenvallen met het algemeen belang. Dit theoretisch monisme heeft de pluralistische economische benadering die aandacht heeft voor de betekenis van instituties en economische orde, de vormgeving van beleid en het belang van economisch realisme, geheel verdrongen, aldus Grol en Sent. Economen gingen hierdoor geloven dat hun veronderstelde werkelijkheid samenvalt met de feitelijke economische werkelijkheid. Deze ernstige misvatting zou mede verantwoordelijk zijn voor de huidige financiële en economische crisis. Een pluralistische beschouwingswijze zoals uitgewerkt door Cartwright (2011) is daarom volgens deze auteurs wenselijk. De gedragseconomie die beschreven wordt in Cartwright biedt daarvoor een bruikbaar handvat omdat die benadering een bredere en meer realistische manier van economiebeoefening zou inhouden. Het verwijt van deze economen is ten dele

terecht, maar enige nuancering in de geest van Hennisman (1962) is nu meer aan de orde dan een halve eeuw geleden. Het rapport van de commissie-De Wit, waarin betrokken beleidsfunctionarissen grote fouten vaststelden in het optreden van de Nederlandse financiële en toezicht-autoriteiten, laat overtuigend zien dat ook de beleidsmaker onvoldoende oog had voor wat zich in de financiële werkelijkheid afspeelde.

FALENDE BELEIDSDIAGNOSES

De geschiedenis van het economisch denken leert dat falende beleidsdiagnoses vaak een sterke impuls hebben gegeven tot theoretische vernieuwing in de economie. Het vooroorlogse werk van Keynes over een tekortschietende geaggregeerde vraag, de innovatieve modelmatige conjunctuuranalyses van Tinbergen of de monetaire pioniersarbeid van Milton Friedman (1963) als reactie op de dominantie van de keynesiaanse beleidsdenkbeelden sinds de jaren zestig, illustreren dit. Hun werk ging gepaard met volstrekt nieuwe en vernieuwende analytische gezichtspunten. Een ander typisch Nederlands voorbeeld was de discussie over het jaargangenmodel van het CPB in de jaren tachtig. Zo ook het optreden van het IMF onder leiding van H.J. Witteveen om de vraaguitval in de industriële wereld tegen te gaan ten tijde van de eerste oliecrisis in 1973, die een toepassing was van een oud monetair inzicht waaraan de naam van de Nederlander J.G. Koopmans verbonden is (Fase *et al.*, 1982).

Over de aard van hun vak, die de motivatie lijkt te vormen van De Jongs betoog, maakten deze pioniers zich destijds niet zo druk. Voor hen was het aanpakken van actuele economische vraagstukken de primaire inzet. Met het oog daarop werden nieuwe analytische middelen ontworpen of al bestaande maar in de vergetelheid geraakte inzichten uit de kast gehaald ter ondersteuning van de beleidsdiagnose. Niet de analogie met andere takken van wetenschap was hun voornaamste aandachtsveld, maar het verantwoord gebruik van deductie en inductie binnen de economie als methode – waarbij de nadruk lag op het gedachte-experiment – stond centraal. Heilbronner (1955) heeft hen destijds daarom met reden aangemerkt als filosofen van het dagelijks brood. De Jong maakt bezwaar tegen de eenzijdige nadruk op de overgeleverde wiskundige modellen en kwantitatieve benaderingen voor de formulering van economisch beleid.

EENZIJDIGHEID VERSUS THEORETISCH PLURALISME

Wat ontbreekt in de huidige discussies over de economische en eurocrisis is een blauwdruk voor een echte andere benadering. Op dat punt verschillen de betogen en het handelen van bijvoorbeeld Keynes, Tinbergen, Friedman en Witteveen. Zij presenteerden een blauwdruk voor een nieuwe beleidsbenadering en onderscheidden zich daardoor principieel van de huidige debatten die beheerst worden door ideologische en politieke overwegingen zonder veel analytische inhoud. Tegenwoordig zitten spraakmakende economen vrijwel nooit op de bok als voerman of koetsier. De Jong onderscheidt zich van hen met een voorstel voor een nieuwe zienswijze, maar het valt te betwijfelen of zijn pad zinvol is omdat de gedachte wat simpel en beperkend is. Voor dit tegengeluid zijn ten minste drie argumenten, die aansluiten bij het historisch overgeleverde economisch denken. In de eerste plaats zijn er meer kandidaten van disciplines die empirische wetmatigheden trachten op te sporen om gebruikt te worden voor beslis-

singen in een situatie-afhankelijke omgeving. Denk maar eens aan ingenieurs en andere technici, of fysici en wiskundigen die voor de samenleving werken. Er is dus weinig reden om aan de medische discipline een bijzondere rol toe te kennen.

In de tweede plaats kent elke discipline een eigen specifieke onderscheidende analytische invalshoek. Voor de economische wetenschap is schaarste een kernbegrip en onderscheidend kenmerk. Sinds het werk van Robbins (1960) is algemeen aanvaard dat het hart van de economische wetenschap schuilt in het optimaal kiezen van schaarse, alternatief aanwendbare middelen voor de bevrediging van de gegeven doeleinden of behoeften. Deze invalshoek is in de oudere literatuur wel aangeduid als het kenobject van de economie.

Ten derde is er naast het kenobject ook nog het materiele object. Op dat vlak zijn er wel duidelijke raakpunten van de economische wetenschap met de geneeskunde, al is het alleen al dat voor beide disciplines het handelen en leven van mensen centraal aandachtspunt is. Een bekend historisch voorbeeld is het *tableau économique* van François Quesnay, de lijfarts van Lodewijk XV. Hij introduceerde het beeld van de economische kringloop – de goederen- en dienstenstromen – naar analogie van de bloedsomloop. Dit werd veel later weer de inspiratiebron voor de nationale rekeningen die als bron van statistische informatie van eminent belang zijn geworden voor het economisch beleid.

CONCLUSIES

Het debat dat economen en politici voeren over de huidige eurocrisis lijkt in belangrijke mate te worden ingegeven door een gevoel van machteloosheid en onbehagen. Die gevoelens vertonen een sterke verwantschap met Lady Barbara Wootton's klacht uit 1938, dat economen de neiging hebben zich bezig te houden met een denkbeeldige wereld zonder aandacht voor de feitelijke ontwikkelingen. Net als zij destijds, volstaan De Jong en vele andere schrijvers er mee dit te signaleren zonder wegen aan te geven voor een nieuwe richting.

Bij zo'n nieuwe richting zou aandacht voor verandering van regelgeving en instituties naast zuiver economische inzichten wenselijk zijn. Daarbij hoort loskomen van traditioneel economisch en dogmatisch denken.

LITERATUUR

- Cartwright, E. (2011) *Behavioral economics*. Londen: Routledge.
- Fase, M.M.G., M.J. 't Hooft-Welvaars, H.W. Lambers en J. Zijlstra (red.) (1982) *Neutraal geld: een keuze uit de geschriften van prof. mr. J.G. Koopmans*. Leiden: Stenfert Kroese.
- Friedman, M. (1963) *A monetary history of the United States 1867–1960*. Princeton: Princeton University Press.
- Grol, R. en E.-M. Sent (2012) Voorbij 'giftige studieboeken' in de economische wetenschap. *ABG*, 92 (mei), 10–11.
- Heilbronner, R.L. (1955) *De filosofen van het dagelijks brood*. Amsterdam: H.J. Paris.
- Hennisman, P. (1958) Recente kritiek op de economische wetenschap. *Tijdschrift voor Documentatie en Voorlichting van de Nationale Bank van België*, XXXIII(4), 249–268.
- Hennisman, P. (1962) Doeleinden en criteria der economische politiek. In: Andriessen, J.E. en M.A.G. van Meerhaeghe (red.) *Theorie van de economische politiek*. Leiden: Stenfert Kroese, 1–106.
- Jong, E. de (2012) Over de aard van de economische wetenschap. *ESB*, 97(4626), 28.
- Robbins, L. (1960) *An essay on the nature and significance of economic science*. Londen: MacMillan.